

Over folkloristische Dokumentatie.

Tot vervelens toe, herhaalt men ons gedurende ongeveer een halve eeuw reeds; folkloristen haast U, alles op te teekenen en te verzamelen, wat er van het volksleven nog overblijft, want binnen kort zal de moderne tijdgeest de laatste sporen van de volkskunst, de volksgebruiken, het volksgeloof, en de volksverleeringen hebben doen verdwijnen.

Dreigt er wel zoo'n gevaar? — Is de nood werkelijk zoo groot?

Wij beschikken toch over 'n massa uitstekend materiaal! Over de kinderspelen hebben wij, om alleen dit te noemen het achtdeelige monumentale werk van de Cock en Teirlinck, een werk, zooals geen ander volk er een heeft. Wij hebben belangrijke verzamelingen van volksliederen, spreekwoorden, volksgebruiken. Wij hebben belangrijke studiën over de Vlaamsche volksgeneeskunde, het volksgeloof, de volks spelen. Wij vinden een ongemeen rijke schat van documenten in onze tijdschriften: "Wodana", "Rond den Heerd", "Jong Vlaanderen", "t Daghet in den Oosten", "Volkskunde", "Volk en Taal", "Ons Volksleven", "Vlaamsche Zanten", alle geheel of gedeeltelijk gewijd aan de studie van het Vlaamsche volksleven — om niet te gewagen van de jongere tijdschriften: "Eigen Schoon", "Limburg", "Brabantsche Folklore", en het tijdschrift van deze vereeniging: de "Oost Vlaamsche Zanten".

En onze documentatie in zake volksvertelsels: Er bestaan niet minder dan vier en veertig bundels met Vlaamsche vertelsels. Vele van deze verzamelingen omvatten twee, drie en zelfs vier boekdeelen. Bovendien zijn er talrijke Vlaamsche sprookjes verspreid in één en twintig Vlaamsche en buitenlandsche tijdschriften. In mijn repertorium van de Vlaamsche volksvertelsels welke dagteekent van het jaar 1921*, zijn totaal duizend driehonderd negen en vijftig lezingen van Vlaamsche volksvertelsels vermeld.

(*) Maur. De Meyer "Les Comtes Populaires de la Flandre" Academia Scientiarum Fennica — Helsinki 1921.

De volksvertelsels vormen dus een van de gebieden van de Vlaamsche Folklore, welke het meest en het best beoefend werden. Niettegenstaande dat wensch ik U heden te spreken over ons gebrek aan voldoende materiaal juist op het gebied der volksvertelsels.

De liefhebber kan zich naar hartelust vermeien in onzen Vlaamschen vertelselschat, hij vindt er alle verschillende categoriën: dierensprookjes, wondersprookjes, grappige vertelsels, oorsprong verklarende sprookjes, sagen en legenden; wat hem ook aantrekt, naïeve kunstzin, wonderbare verbeeldingskracht, gezonde volkshumor — hij vindt zijn gading.

Maar de wetenschappelijke vorscher heeft heel andere bekommernissen. Naïef, schoon, humoristisch, tragisch zijn eigenschappen welke voor het wetenschappelijk folkloristisch onderzoek geen beteekenis hebben op zich zelf. De cultuur historische eigenschappen - daar gaat het om - Volkskunde is beschavingswetenschap; haar onderwerp is de volksbeschaving. De wetenschappelijke volkskunde onderzoekt alle folkloristisch materiaal, 't zij volksvertelsels, volksgebruiken, volkskunst of wat ook, als cultuurelementen en gaat na voor elk element, of het autochtoon is of vreemd, van waar het komt, hoe het zich ontwikkeld heeft of het primitief volksch is of vervallen cultuurgoed. Wat weten wij van de cultureele beteekenis van onze Vlaamsche folklore — van onze vertelsels b.v. Wat is er speciaal Vlaamsch in onze vertelsels, wat hebben onze volksvertelsels gemeen met de Fransche en de Duitsche en waarin verschillen zij met deze?

Dat we deze vragen in 't geheel niet of slechts gedeeltelijk kunnen beantwoorden bij gemis aan voldoende documentatie, dit wil ik U nader aantonen.

Zooals U weet zijn de sprookjes, die hier in Vlaanderen verteld worden, ook bekend bij de andere Europeesche volkeren en leven daar en ook buiten Europa zelfs in den volksmond voort.

In hoofdzaak verhandelt elk Europeesch ras 't zij Germanen, Romanen of Slaven, dezelfde thema's. Maar elk thema is een complex van meerdere min of meer samenhoorende motieven welke op verschillende wijze kunnen gecombineerd worden. En uit de verschillende combinaties

ontstaan de varianten van een thema. Sommige combinaties zijn beperkt tot een bepaald geographisch gebied en laten ons toe belangrijke cultuurhistorische feiten vast te stellen. Om een voorbeeld te nemen ; kent U het vertelsel van “ Pachter Eentand „ uit de verzameling Vlaamsche Volksvertelsels van Alfons de Cock en Pol de Mont ? Ik zal het U kort samenvatten.

In een dorp wonen twee broeders, de eene heeft drie paarden, de andere heeft er maar één en wordt daarom “ pachter Eentand „ (?) genoemd. Zekeren dag doodt de rijke broeder het eenige paard van Eentand. Deze stroopt zijn paard het vel af en gaat er mee naar de markt ; maar onderweg moet hij zich verduiken in de kruin van een boom voor een bende roovers en die komen zich juist onder den boom zetten. Eentand laat van schrik het paardevel vallen en de roovers, die meenen dat het den duivel is, slaan op de vlucht en laten al hun schatten achter. Eentand komt thuis en maakt zijn broeder wijs, dat hij al dit geld gekregen heeft voor 't vel van zijn paard, “ voor ieder haarken een goudstuk „. De broeder afgunstig doodt zijn drie paarden en gaat ook met de vellen naar de markt... Hij ondervindt dat hij bedrogen is, komt terug recht naar Eentand om hem te doden, maar Eentand heeft zijn grootmoeder, die juist gestorven was in zijn bed gelegd en die wordt in zijn plaats doorstoken. Als zijn broeder weg is, zet Eentand zijn doode grootmoeder op een kar en rijdt er mee naar de stad. Onderweg gaat hij een herberg binnen en zegt aan den herbergier “ brengt een glas bier buiten bij mijn grootmoeder op de kar „, de baas gaat buiten maar slaat de grootmoeder van de kar omdat ze niet hooren wil, hij meent ze gedood te hebben en betaalt een groote som gelds aan Eentand. Eentand gaat aan zijn broeder vertellen hoe duur hij zijn doode grootmoeder verkocht heeft. Daarop doodt de rijke broeder zijn eigen grootvader om hem ook duur te verkoopen... Nadat hij ondervindt dat hij voor den tweeden keer gefopt is, komt hij terug en bindt Eentand in een zak om hem in 't water te werpen. Terwijl Eentand enkele oogenblikken alleen gelaten wordt, komt er een herder met 'n kudde schapen voorbij en Eentand maakt den herder wijs dat ze hem burgemeester willen maken en dat hij niet wil.

De herder verlost Eentand, kruipt in zijn plaats in den zak en wordt in 't water geworpen ! Nadien ontmoet de afgunstige broeder, Eentand met zijn kudde schapen en Eentand zegt hem : " Hadt ge me nog wat verder gegooid dan had ik nog veel meer schapen gehad. „ En de rijke broeder springt zelf in 't water.

In dit vertelsel hebben wij verschillende motieven : de man met het vel op den boom, die de roovers verjaagt — de episode met de doode vrouw op de kar — en het verhaal van den man in den zak ; drie motieven zonder noodzakelijk onderling verband. Het hoeft dus niet te verwonderen dat het thema van den sluwen man en zijn afgunstige vervolgers voorkomt in verschillende andere combinaties. In sommige varianten b.v. fopt de sluwe boer zijn benijders met een ezel, dien hij een goudstuk opgestoken heeft en hem verkoopt voor een ezel die goud..... geeft ; — of nadat hij bij de ontrouwe vrouw van zijn tegenstrever alles afgespied heeft, gaat hij bij dezen en doet een vogel waarzegger spelen en ruilt den vogel voor de kas, waarin de vrijer verstopt zit — ofwel verkoopt hij aan zijn tegenstrever een fluit, die zoo gezegd de dooden tot het leven terugroept — of een pot, waarvan hij beweert dat hij van zelf alles kan koken zonder op 't vuur te staan — of leem en steengruis geeft hij uit voor goud — en andere streken meer.

U ziet, stof genoeg voor talrijke verschillende combinaties ! Maar zooals ik reeds gezegd heb, zijn sommige combinaties beperkt tot een bepaald gebied.

Ik heb alleen de Duitsche, Hollandsche, Vlaamsche, Waalsche en Fransche varianten vergeleken voor zoover ze mij toegankelijk waren. — Het slot van het vertelsel waar de man in een zak gestopt wordt en niet hij maar zijn tegenstrever verdrinkt, vormt om zoo te zeggen " de clou „ van het verhaal, een essentieel bestanddeel, en overal waar het thema bekend is, is ook dit motief gekend. Maar dit is niet het geval met de overige motieven.

De man met het vel, die de dieven onder den boom verjaagt — de pot die van zelf kookt — de fluit die de dooden heropwekt, dat zijn drie motieven, die alleen in de Fransche — Waalsche — Vlaamsche — en Hollandsche varianten voorkomen en niet bij de Duitsche.

Daarentegen de volgende motieven, die wij vinden bij de Deutsche varianten : de sluwe boer, die steengruis voor goud doet doorgaan en dat van de ontrouwe vrouw met haar vrijer in de kast, komen in Holland, België of Frankrijk niet voor in verband met dit thema.

Indien wij dus dit vertelsel van Eentand als een cultuurelement beschouwen, dan zien wij dat er verschillende gebieden vast te stellen zijn, dat er een grens kan getrokken worden. Holland, België en Frankrijk vormen een aaneengesloten verspreidingsgebied van het sprookje in een bepaalden vorm : een vorm die in vijf verschillende punten te onderscheiden is van den vorm welke verspreid is in het Deutsche gebied.

Zulksdanig onderzoek leidt niet alleen tot cultuurhistorische resultaten, maar kan ook kostelijke hulp verleenen aan de litteratuurgeschiedenis.

Indien wij de Nederlandsche varianten eenerzijds en de Waalsche en de Fransche anderzijds nog even onderling vergelijken, dan zien wij dat het motief van den ezel, die geld opgestoken wordt, alleen voortkomt in de Waalsche en de Fransche varianten. Bezien wij nu met behulp van dit en van de vorige gegevens het middeleeuwsch gedicht " Versus de Unibove „ uit de XIe eeuw. Dit gedicht, de oudste gekende variante van het vertelsel van Pachter Eentand, is ons bewaard in een handschrift berustend in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel. Jan Frans Willems bezorgde er een afschrift van aan Jacob Grimm, die het uitgegeven heeft.

Welnu van Grimm tot Bolte verkeert men in 't onzekere of dat gedicht van Duitschen, Nederlandschen of Franschen oorsprong is. Herman Paul behandelt het in zijn Grundriss der Germ. Philologie en Gröber in zijn Grundriss der Rom. Philologie. Zekere Dr Martin zich steunende op de versificatie en de terminologie van het stuk heeft in de " Göttinger Gelehrten Anzeiger „ de veronderstelling vooruitgezet, welke geen algemeenen ingang gevonden heeft, dat de " Unibos „ geschreven werd door een Franschman.

En ons folkloristisch onderzoek wat zegt dat ? De " Unibos „ — zoo wordt het gedicht genoemd naar den naam van den held, den man met één os, uni — bos ; hier

heeft de naam zijn beteekenis, — pacht “ Eentand „ de man met één paard, dat klopt niet, dààr is iets verbasterd. — de Unibos „ nu bevat geen van de twee volgende motieven : “ het steengruis voor goud uitgeven „, — “ de ontrouwe vrouw met den vrijer in de kast „ — motieven die alleen voorkomen bij de Duitsche varianten. — Maar wel deze : — de fluit die de dooden heropwekt — en de man die met het paardevel een schat wint — motieven die in dit verband niet voorkomen in Duitschland maar wel in Nederland, België en Frankrijk.

In den “ Unibos „ komt eveneens het motief van den ezel, die men geld opgestoken heeft, een motief zooals wij laatst gezien hebben dat alleen bij de Waalsche en Fransche varianten bekend is.

Ons onderzoek staft dus de thesis van Dr Martin en doet “ voorloopig „ besluiten dat de “ Unibos „ van Franschen oorsprong is.

U begrijpt dat dergelijke vergelijkingen alleen mogelijk zijn voor vertelsels, waarvan wij talrijke varianten bezitten.

Uit het onderzoek van een paar varianten zouden wij onmogelijk iets kunnen besluiten.

Een motief, dat karakteristiek is voor een bepaald cultuurgebied, kan in twee of drie varianten ontbreken en voorkomen in vijftien van de twintig varianten, die later op hetzelfde gebied opgeteekend worden.

Uit de negatieve of positieve gegevens van een paar varianten kunnen wij dus niets besluiten voor de cultuuriëntatie van een bepaald element.

Zelfs het onderzoek van een tien- of twintigtal varianten geeft maar een betrekkelijke zekerheid. Als U bedenkt, dat er in Finland met een lager bevolkingscijfer dan Vlaanderen 100 tot 200 varianten opgeteekend werden van de voornaamste vertelsels, dan kan het U niet verwonderen, dat ik daareven sprak van een “ voorloopig „ resultaat

De 15 Vlaamsche varianten die wij bezitten van “ Pachter Eentand „ geven die een voldoende getrouw beeld van de bijzondere kenmerken van het vertelsel, zooals het mogelijks nog in den volksmond bij een honderdtal vertellers of vertelsels voortleeft ?

Zooals ik reeds zegde beschikken wij alles samen, over een 1500 varianten van Vlaamsche volksvertels, de Finnen beschikken over meer dan 30,000 varianten, voor hen is het mogelijk geweest dit cultuurgoed, hun vertelsels, te identificeren, hun verhouding te bepalen tegenover de Zweedsche en de Russische vast te stellen wat eigen en wat vreemd is, voor één deel zelfs groei en ontwikkeling na te gaan. Wie hiervan een voorbeeld wil hebben verwijzen wij naar de meesterlijke Kalevala — studiën van Kaarle Krohn.

Tegenover elk van de weinige themas waarvan wij een twintigtal Vlaamsche varianten bezitten zijn er nog tien andere, waarvan wij drie, twee en zelfs maar één enkele lezing kennen. Daarenboven zijn er nog menige thema's waarvan in Frankrijk en Duitschland varianten uit den volksmond werden opgeteekend, waarvan soms sporen te vinden zijn in onze middeleeuwsche en zestiendeeuwsche litteratuur en die mogelijk nu nog in den Vlaamschen volksmond voortleven, maar waarvan door onze folkloristen nog geen enkele variante werd opgeteekend. U ziet, er moet nog veel, heel veel " gezant „ worden, vooraleer wij volledig zullen kunnen nagaan van welke invloeden onze volksvertelsels getuigen, vooraleer wij afdoende de cultureele betekenis van onzen vertelselschat, dit merkwaardig element van onze volksbeschaving, zullen kunnen vaststellen.

En, er is nog te " zanten „ de moderne tijdgeest heeft gelukkig nog niet alles doen verdwijnen. Er zijn nog vertellers en vertelsters, die moeten opgezocht ! Varianten opgeteekend uit den mond van een persoon die toevallig één of twee vertelsels kent zijn dikwijls gebrekkig of onvolledig. Maar de eigenlijke vertellers, die zelf van hun vader of grootvader of grootmoeder een grooten schat vertelsels, soms twintig, dertig en meer hebben overgenomen én die vertelsels terug jaar in jaar uit hebben voortverteld steeds steriotiep dezelfde, die kunnen belangrijke documenten verschaffen. Ik herhaal het, ook varianten van reeds gekende vertelsels, zelfs indien er geen enkel nieuw motief in voorkomt, hebben hun betekenis. Alleen is het van overgroot belang : — eerstens, dat men het volksvertelsel weergeeft zooals het in

den volksmond leeft zonder er iets aan te veranderen ; kan men den tekst niet phonographisch of stenographisch opnemen, dan doet men best eerst nota's te nemen tijdens het vertellen en naar die nota's een voorloopige redactie te maken, later laat men het opgeteekend vertelsel nogmaals vertellen en controleert hierbij de voorloopige redactie, — ten tweede is het van groot belang vele en nauwkeurige inlichtingen te bezorgen over den verteller : ouderdom, stand, waar hij zijn vertelselschat heeft opgedaan, aan wie en in welke omstandigheden hij vertelt.

In verband met folkloristische documentatie heb ik U nu uitsluitend gesproken over de volksvertellers. Wat geldt voor de volksvertellers, geldt a fortiori voor de overige uitingen van het volksleven voor dewelke er over 't algemeen veel min gedaan werd. Sommige gebieden liggen om zoo te zeggen nog gansch braak — wat hebben wij over de materiele volkscultuur ? Maar “ that is an other question „

De inrichters van deze vergadering hebben mij gezegd dat de dagorde overladen was. Ik wil dus niet langer misbruik maken van uwe welwillende aandacht, waarvoor ik U beleefd dank.

M. De Meyer.

Een Balegemsch Volkslied.

Een dertigtal jaren geleden ging ik met vrouw en kinderen geregeld de zomermaanden doorbrengen op een buitentje te Balegem. Het was te Balegem, dat men gedurende de middeleeuwen zulk een schoonen steen uitgroef, dat hij voor vele Gentsche gebouwen werd gebruikt. Men denke bijv. aan het mooie Schippershuis te Gent, dat in dien steen werd opgetrokken.

De Balegemsche steengroeven zijn sedert lang uitgeput, maar zij zijn nog steeds een aantrekkelijkheid voor de wandelaars, vooral wanneer de goudblonde brem in vollen bloei te glanzen staat.